

Юридична клінічна освіта: історичний досвід і сучасність

На підставі аналізу широкого кола джерел у статті розкрито питання історії становлення юридичних клінік у вітчизняних вищих юридичних навчальних закладах, виділено етапи розвитку клінічної практики як форми навчання, конкретизовано цілі юридичної клінічної практики. Указано, що головне призначення юридичної клініки в системі неперервної професійної освіти полягає у правовій просвіті населення, навчанні молоді дотримуватися норм права, розв'язувати конфлікти шляхом досягнення компромісу.

Ключові слова: правнича практика, професійна освіта, юридична клініка, неперервна освіта юристів.

Постановка проблеми в загальному вигляді... В нових демократичних державах, до яких належить і Україна, заходи щодо забезпечення і захисту прав людини проводяться у напрямі розширення безкоштовної юридичної допомоги і утворення адекватних цьому державних інституцій з надання юридичних послуг. В Україні юридичні клініки створюються відповідно до Закону України „Про вищу освіту”, Указу Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992 „Про Національну програму правової освіти населення”, наказу міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року „Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України”, рекомендацій Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення. Головне призначення юридичних клінік полягає в створенні умов для надання безкоштовної правової допомоги соціально незахищеним верствам населення, забезпеченні неперервної практично спрямованої професійної освіти за напрямом „Правознавство”.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблемам організації юридичної клінічної практики присвячено наукові праці А. Азарова, В. Баранова, В. Бойцовой, Р. Васильєва, Н. Витрука, Л. Воеводіна, Л. Воскобітової, С. Дегтярьова, О. Лукашевої, Л. Михайлової, В. Молдован, Ю. Тихомирова, В. Туманова, Д. Шабельникова, О. Шугріної; матеріали численних міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів з прав людини, інформаційні джерела, представлені на офіційних сайтах у мережі Internet Юридична клінічна освіта – <http://www.lawclinic.ru>; Центр практичної підготовки і захисту прав людини, навчально-наукова лабораторія практичної підготовки юристів, юридична клініка – <http://www.legalclinic.ru/about/history/>.

Формулювання цілей статті... **Метою публікації** є вивчення історії становлення юридичних клінік у вітчизняних вищих юридичних навчальних закладах, характеристикі етапів розвитку клінічної практики як форми навчання, визначенні цілей юридичної клінічної практики в умовах сьогодення неперервної юридичної освіти.

Виклад основного матеріалу... Термін „юридична клініка” походить від англійського терміна „Law clinic”. В англійській мові термін „юридична клініка” має дещо інше значення, ніж в Україні. Проте така назва стала звичною, тому її використовують і в Україні, і в усьому світі. Застосовуючи поняття „клініка” у галузі юридичного обслуговування, можна віднайти схожі риси з клінікою медичною. По-перше, обидва заклади лікують: перший – від хвороб, другий – від недостатньої правової освіти. По-друге, як в медичних, так і в юридичних клініках здійснюється викладацька та науково-дослідна робота. По-третє – діяльність клінік спрямована на надання допомоги населенню за принципом „не нашкодити”.

Ще один термін, який часто використовується паралельно, – „pro bono” – в перекладі з латини означає „для добра”. Така назва юридичної клініки пояснюється спрямованістю її діяльності: надання допомоги з доброї волі, творення добра незабезпеченим верствам населення і передає суть її діяльності – допомога іншим. Поряд з поняттям „юридичної клініки” застосовують більш широке поняття „юридична клінічна освіта”. Це поняття, на думку А. Артемової, організаційно в широкому значенні передбачає реалізацію ідеї суспільно корисної неперервної виробничої і особистісно формуючої практичної освіти. У звуженому розумінні юридична клінічна освіта забезпечує можливість практичного застосування студентами своїх знань та сприяє вирішенню питання загальнодержавного значення – допомоги соціально незахищеним верствам населення, правової освіти населення [1, с.147].

У своїй діяльності юридичні клініки керуються положеннями Конституції України, законодавчих і підзаконних нормативних правових актів, міжнародних договорів та угод, нормами та принципами міжнародного права, а також ненормативними правовими актами, матеріалами повідомлень засобів масової інформації, публічних виступів на науково-практичних конференціях і семінарах, іншими джерелами інформації з правових питань.

Переважаюча більшість дослідників історії становлення юридичних клінік (Л. Воскобітова, В. Молдован та інші) аргументовано вказують на те, що питання організації юридичної клінічної освіти мали давні корені. Перша в Російській імперії юридична клініка виникла при Казанському університеті

ще у 40-і рр. XIX ст. Її заснував відомий фахівець з цивільного права Д. Мейер (1819 – 1856). Достеменно невідомо, чи існували юридичні клініки при університетах в Європі, і які саме. Сам Д. Мейер юридичну освіту підвищував у Німеччині. Можливо саме там він мав змогу спостерігати приклади надання безкоштовної правової допомоги бідним людям з боку студентів і слухачів юридичних факультетів. Однак документальні підтвердження цього є предметом перспективних наукових пошуків сучасних учених.

Відомо, що обґрунтовуючи необхідність клінічних занять для студентів юридичного факультету, Д. Мейер проводив аналогію між правничою і медичною підготовкою: „Насправді, звання юриста, як і звання лікаря, – практичне, і тому подібно до того, як практична підготовка учнів до лікарської науки відбувається в школі, так само повинна відбуватися практична підготовка юриста” [7].

На думку цього фахівця з цивільного права, клінічні заняття складають необхідне доповнення до лекційних занять. Заняття в юридичній клініці мали дати змогу студентам набути первинного досвіду використання теоретичних знань на практиці: „Навчальна практика є проміжною ланкою між теоретичною юридичною освітою й практичною судовою діяльністю, яку учень згодом здійснюватиме. Вона – провідник науки в юридичний побут і тому викликає безпосередній жвавий інтерес” [7].

Слід наголосити, що організація першої в Росії юридичної клініки була простою. „Структура цієї клініки досить проста, – зазначав сам Д. Мейер. – Бідні люди, які потребують поради і допомоги з питань публічних справ в офіційних установах, звертаються до завідувача практикою, у присутності його учнів повідомляють про суть своєї справи, це обговорюють разом з учнями, результатом може бути схвалена наставником вказівка до діяльності. За бажанням, для особи, що звернулася за порадою, може бути безкоштовно складений потрібний папір – прохання, доповідна записка, проект акту і т.д. Якщо справа така, що інтересант потребує декілька консультацій, тоді така справа може бути доручена одному із практикантів так, щоб на піклуванні кожного з них було не більше декількох справ, зрозуміло, таких, що розглядають під керівництвом і відповідальністю наставника. Ця практична діяльність аж ніяк не повинна доходити до клопотання у справі, несумісного з основним призначенням навчального закладу, тому суворо виключаються всі відносини, пов'язані з роботою в офіційних установах... Зрозуміло, що успіх такої консультації обумовлюється тільки довірою, яку вселяють обґрунтованість і практичність поради” [7]. Юридична клініка при Казанському університеті діяла упродовж майже 10 років. В спогадах учнів Д. Мейера зустрічаються згадки про такі заняття. Однак ця клініка не мала офіційного статусу, чітко визначених джерел фінансування, функціонувала вона тільки завдяки безкорисливим зусиллям свого засновника. Зі смертю засновника припинилися і заняття в клініці. Нова методика практичного навчання майбутніх юристів не встигла закріпитися і отримати визнання серед юристів, тому поступово відійшла в забуття майже на 40 наступних років.

Новий виток зацікавлення ідеєю відкриття і діяльності юридичних клінік припав на кінець XIX – початок XX ст. Саме в той час питання практичної юридичної підготовки було поставлене на загальнодержавному рівні як в Російській імперії, так і в інших країнах. Активна дискусія з цього питання розпочалася в академічних колах. Думки професури розділилися на два напрями: одні критикували лекційну систему викладання як застарілу і пропонували посилити частку практичних занять; інші висловлювалися за пріоритет лекцій як основи академічної університетської освіти, вважаючи, що вимога „практичності” суперечить істинним завданням університетської освіти [3].

Таким чином, справедливо вважати, що первинно юридична клінічна освіта формувалася як відповідь на проблему невідповідності випускників юридичних навчальних закладів до практичного застосування правових знань, організувалася за приватної ініціативи викладачів-юристів, не мала чіткої структури. Про такий стан речей також свідчить і позиція відомого професора Фроммгольда, оприлюднена в німецькому журналі „Deutsche Juristen-Zeitung” замітка „Juristische Kliniken” („Юридична клініка”), датована 1881 р., де учений вказав на велике значення практичних занять, яке мають для лікарської практики клініки, що існували в той час при медичних факультетах та академіях, і запропонував на їх зразок створити клініки при юридичних вищих навчальних закладах, де б студенти під керівництвом професора вирішували не вигадані або віджилі юридичні казуси, а надавали б безпосередню юридичну допомогу особам, які її потребують, займаючись живими, ще не вирішеними юридичними справами [4, с.6].

Невдовзі ідею Фроммгольда підтримав російський професор О. Люблінський у статті „Про юридичні клініки” (1901), де зазначав, що „...ідея ця є настільки важливою і плідною, що цікаво було б розробити її детальніше і спробувати провести паралель між медичною та юридичною клініками, наскільки це, звичайно, є можливим з огляду на відмінність характерних рис у цих двох галузях знань” [6]. На базі університетів Російської імперії діяли юридичні клініки. Наприклад, такі утворення мали місце в Московському та Київському університеті Святого Володимира.

Отже, перший етап (80-і роки XIX – перше десятиліття XX ст.) становлення ідеї юридичної клінічної практики характеризувався полемікою серед професорів університетів щодо доцільності поширення практичної спрямованості підготовки майбутніх юристів, у публікаціях наводилися аргументи, чому

сама має бути „клінічна практика”. За ініціативи окремих професорів, юристів відкривалися перші юридичні клініки. Однак у той час ще не було сформовано категорійного апарату, розмиті були правила організації юридичної клініки, широкому загалу не була доступна інформація про результати роботи перших юридичних клінік.

Другий етап пов'язаний передусім із поширенням терміна „клінічної освіти” у США 20 — 30-і рр. ХХ ст. Це стало відображенням певної тенденції в юридичній освіті, яку представляли члени так званого реалістичного юридичного руху. Він складався з групи вчених, які прагнули внести соціальні аспекти у вивчення права. Один із юристів-реалістів Джером Франк написав у 1933 р. статтю під риторичною назвою „Чому б не створити клініку для юристів?”, де провів певні аналогії між клінічною юридичною та медичною освітою та запропонував новий вид навчання юристів, запозичивши з медицини ідею використання працюючих клінік як основи для підготовки молодих фахівців [цитув. по: 8].

Запропонована юристами-реалістами освітня реформа в той час була реакцією на негативні наслідки припинення практики для юристів-випускників, оскільки до початку ХХ ст. була майже забута система підготовки юристів-„підмайстрів”, що раніше існувала в США, за якої юридичні факультети визнавалися лише альтернативним і дуже слабким доповненням до неї. Окрім цього, індустріальна революція, що відбувалася в той час в усьому світі, спричинила численні зміни і в правовій системі, що вимагало пошуку нових підходів до викладання права, у першу чергу спрямованих на практичне вивчення права. Наслідки акцій і заходів представників реалістичного юридичного руху призвели до федерального фінансування безкоштовної юридичної допомоги в цивільних справах і до фінансування послуг громадських адвокатів із бюджету штату в США. У той час поширився на весь світ клінічний юридичний рух в Канаді, відкривалися юридичні центри у Великій Британії та громадські юридичні центри в Австралії (англо-американська правова сім'я).

Розвиток клінічної юридичної освіти в США прискорився у 60-і рр. ХХ ст., коли приватні фонди почали стимулювати розвиток і залучати клініки до вирішення подвійної проблеми, а саме: надання необхідної юридичної допомоги малозабезпеченим клієнтам і водночас розвиток необхідних професійних навичок у студентів. Протягом наступного десятиріччя клінічні програми набули бурхливого розвитку, і Американська асоціація юристів, яка до цього часу є органом, відповідальним за здійснення нагляду за акредитацією юридичних вищих навчальних закладів, стала вимагати, щоб американські школи права розглядали клінічну освіту як варіант отримання студентами професійних знань та закріплення їх на практиці. У Великій Британії три діючі в країні юрисдикції після Другої світової війни створили національні схеми безкоштовної юридичної допомоги. Спочатку цими схемами керувалися Правові товариства (професійні органи солісіторів), згодом ці правила інтегрувалися з типовими правилами, розробленими Американською асоціацією юристів, і утворили нормативний фундамент організації сучасних юридичних клінік [8].

Отже, для другого етапу розвитку юридичної клінічної освіти (20 — 60-і рр. ХХ ст.) було характерним активізація реалістичного руху юристів, які вимагали узгодити юридичну підготовку з вимогами індустріальної революції. У цей період юридичні клініки поширилися у США, Канаді, Великій Британії, Австралії.

Третій етап розвитку юридичної клінічної освіти (70 — 90-і рр. ХХ ст.) пов'язаний із появою програми „Street law” у 1972 р. в США. Саме в той час в Georgetown University, Washington D.C. вперше з'явилася дисципліна під назвою „Street law” — дослівний переклад: „вуличне право”, яка відрізнялася від інших методикою викладання. Згодом подібні навчальні курси уводилися у зміст в університетах країн Центральної і Східної Європи: Польщі, Болгарії, Угорщини, Албанії. Термін „Street law” для назви програми практичного вивчення права перекладається по-різному: „Ми і право” (Киргизія), „Живе право”, „Практичне право” (Росія), „Право на кожен день” (Польща). Основне призначення клінік типу „Street law” полягає у правовій просвіті населення, навчанні людей відстоювати і захищати свої права, розв'язувати конфлікти, характерні для перехідного періоду розвитку демократії в країні шляхом досягнення компромісу.

У хронології третього етапу в європейських країнах спостерігалось адміністрування роботи юридичних клінік з метою контролю і обмеження бюджетів спочатку в Австралії, де зміни відбувалися від ліберальних Комісій із безкоштовної юридичної допомоги в Вікторії та Новому Південному Уельсі до більш жорстких і бюрократичних способів управління. В більшості країн були визнано за доцільне створити для управління системою безкоштовної юридичної допомоги проміжний орган, пов'язаний з урядом, проте формально незалежний. Переваги такої організації полягали у тому, що вона допомагала зберегти незалежність процесу прийняття рішень в окремих справах і дистанціювала уряд від політичного тиску в спірних випадках, наприклад, у випадку надання безкоштовної юридичної допомоги особі, котра звинувачується в серійних вбивствах з особливою жорстокістю. В Голландії були створені регіональні ради із безкоштовної юридичної допомоги. У Великій Британії Правове товариство припинило існування з утворенням Ради із юридичної допомоги. Згодом була утворена Комісія із юридичних послуг. Паралельно була створена Служба безкоштовної юридичної допомоги в Онтаріо.

Діяльність юридичних клінік відтоді організовувалася на умовах контрактів, коли практикуючі юристи зобов'язувалися працювати певний час в юридичній клініці для отримання дозволу на організацію юридичних фірм.

На третьому етапі в умовах командно-адміністративної системи, що існувала в Радянському Союзі, клінічна юридична освіта не набула широкого застосування, оскільки правовий захист населення відбувався виключно під контролем органів державної влади, категорії соціально незахищених верств населення в СРСР не існувало, зарубіжний досвід про юридичну клінічну практику для радянських вчених-юристів і практиків був недоступний.

Повернення до питання організації юридичної клінічної освіти у пострадянському просторі, у тому числі і в Україні, відбулося в 1993–1997 рр. Ініціаторами цього були юристи, які отримали змогу вивчати досвід викладання юриспруденції в зарубіжних країнах, особливо в США, а також брати участь у міжнародних колоквиумах та семінарах з цих питань, де вони побачили юридичні клініки в роботі та проаналізували їх значення в підготовці юристів та у вирішенні соціальних проблем громадян. В Україні перша юридична клініка *Pro bono* („для добра”) виникла у 1996 р. на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Згодом юридичні клініки на Україні поширилися в структурах юридичних вищих навчальних закладів за участю молодіжних студентських та інших громадських організацій в Донецьку, Києві, Львові, Одесі, Ужгороді, Бердянську, Сімферополі, Луцьку, Харкові. Незважаючи на велику кількість вищих навчальних закладів, які здійснювали підготовку юристів, в Україні частина закладів довгий час не інтегрувала цей курс до навчальних планів. Прихильники традиційної академічної освіти певною мірою чинили опір або стояли осторонь упровадження такої новачки. Наприклад, клінічна юридична освіта розглядалася як факультатив, а діяльність юридичних клінік обмежувалася наданням консультацій та порад. Отже, третій етап розвитку юридичної клінічної освіти характеризувався розробкою методології і правил роботи юридичних клінік в країнах Європи і США, змінами в адмініструванні діяльності таких клінік, відкриттям перших клінік в Україні.

Четвертий – сучасний етап розвитку юридичної клінічної освіти в усьому світі позначився соціальною спрямованістю існуючих навчальних програм, створенням міжнародних об'єднань і асоціацій, які координують роботу юридичних клінік, сприяють правовій просвіті населення і контролюють дотримання прав людини. Наприклад, в Англії та Уельсі керівництво вищих навчальних закладів приділяє пріоритетну увагу безкоштовній юридичній допомозі в цивільних справах публічного права, як одному із завдань нового порядку у відповідності із Законом про доступ до правосуддя. У сучасній Європі вводяться нові схеми безкоштовної юридичної допомоги. Європейський Союз перевіряє діяльність держав, які бажають вступити в Союз, при цьому застосовується набір критеріїв, включаючи реалізацію принципу верховенства права. Таким чином, всі країни, які нещодавно приєдналися до ЄС, були об'єктом моніторингу до свого приєднання. В результаті такого моніторингу в цих країнах були розроблені нові або вдосконалені вже існуючі схеми надання безкоштовної юридичної допомоги. Прикладом цього є Литва.

Окрім представництва є потреба в інформуванні і консультаціях населення. В різних юрисдикціях ця проблема вирішується різними способами. В деяких країнах діяльність юридичних клінік у першу чергу спрямовується на юридичне інформування і просвітництво населення в тій чи іншій формі. Лідером в цій галузі є Британська Колумбія в Канаді, де працюють Товариство, створене для інформування населення про роботу судів (*Law Courts Education Society*); Народна правова школа – незалежна освітня організація; Товариство юридичних послуг (керує системою безкоштовної юридичної допомоги).

На сучасному етапі набуває розвитку напрям використання офіційних Internet-сайтів як для інформування про юридичні клініки, консультування населення, надання попередньої інформації про чинне законодавство. Виникають міжнародні і національні організації, ліги, союзи, асоціації, які виступають з ініціативою реформувати законодавство для розширення доступу до правосуддя, дотримання прав людини і принципу верховенства права, наприклад, *JUSTICE* – правозахисна організація у Великій Британії, яка є британською секцією Міжнародної комісії юристів.

Отже, для сучасного етапу розвитку юридичних клінік характерним є не лише надання безкоштовної юридичної допомоги соціально незахищеним верствам населення, міжнародна співпраця, але і розгортання широкої діяльності щодо правової просвіти і інформування населення про зміни чинного законодавства. Також для сучасного періоду притаманне впровадження навчальних курсів у зміст вищої професійної освіти для вивчення теоретичних і методичних аспектів організації і діяльності юридичних клінік [5, с.4].

В Україні юридичні клініки створюються відповідно до Закону України „Про вищу освіту”, Указу Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992 „Про Національну програму правової освіти населення”, наказу міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року „Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України”, рекомендацій Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення. Метою

створення юридичних клінік є забезпечення належних умов для набуття громадянами необхідного обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, надання безкоштовної правової допомоги особам, які потребують соціального захисту та підтримки, а також отримання студентами старших курсів юридичних факультетів університетів практичних професійних умінь і навичок. У своїй діяльності юридичні клініки керуються Стандартами, прийнятими Асоціацією юридичних клінік України від 16 листопада 2003 р. Ця Асоціація утворена за сприяння міжнародного фонду Відродження. Нинішня практика діяльності юридичних клінік в Україні координується також науково-методичною комісією з права. Інформаційно-методичний центр „Дебати”, який функціонує за підтримки Асоціації американських юристів, в межах Правової Ініціативи у Східній і Центральній Європі (ABA/CEELI) разом з USAID в узагальненому вигляді пропонує звіти про роботу юридичних клінік в Україні.

Науково-методичною комісією з права в усіх вищих навчальних закладах рекомендовано увести у навчальні плани юридичних факультетів курс „Основи юридичної клінічної практики” із дотриманням наступних вимог.

1. Застосування навчального курсу повинно концентруватися на фактичному функціонуванні правової системи України особливо на правовиконавчому рівні.

2. Упровадження вказаного курсу повинне за основну мету мати можливість зблизити (об'єднати) нормативне і описове, конкретне і абстрактне, аналітичне і практичне. В основі вказаного зближення (об'єднання) повинна бути ідея усунення розбіжностей різниці між теорією і практикою під час вивчення права.

3. Зміст навчального курсу повинен сприяти підвищенню фахових якостей юриста. Складові цього процесу: розвиток продуктивності, збагачення компетентності, розуміння суспільних зв'язків.

4. В навчальному процесі акцентувати увагу на аналіз відносин юриста в ході практичної роботи з „протилежними сторонами”. Мета – розвинути хист студентів до ведення бесіди з клієнтом, розслідування, наукового пошуку, вивчення юридичної практики, ведення переговорів, надання консультацій, юридичних порад.

5. Метою вказаного курсу як спеціалізації є надання можливості студенту навчитися прийомам позитивно впливати на інших, здобувати необхідні у цьому навички.

6. Основою курсу повинні бути педагогічні підходи до досягнення викладених вище цілей. Педагогічний процес зосереджується на інструктуванні з боку викладачів, фахівців з досвідом, а також на взаємному аналізі, дослідженні цього процесу викладачем і студентом.

7. Суттєвим напрямом навчального курсу є уведення студента в реальні життєві ситуації, практичне використання своїх знань і застосування своїх вмінь.

8. Переорієнтація методології викладання не повинна применшити центральну роль, яка відведена на вивчення широкого спектру навчальних дисциплін згідно навчального плану закладу освіти.

9. Планування вивчення курсу „Основи юридичної клінічної практики” не повинно відбуватися шляхом механічного, простого додавання його до навчального плану. Кожен заклад освіти з урахуванням спеціалізації, повинен інтегрувати цей курс, скоординувавши зусилля усіх викладачів.

10. Координація зусиль науково-викладацького складу закладу освіти в контексті набуття практичних вмінь та навичок повинна пов'язуватись з певними цінностями і сприйняттям соціального порядку.

11. Програми освіти в юридичних клініках повинні мати варіативні і експериментальні положення, але без змін порядку і змісту навчальних планів [9].

Конкретизуємо цілі вивчення основ юридичної клінічної практики в Україні: а) соціально спрямовані: участь студентів у розв'язанні соціальних проблем суспільства шляхом надання безкоштовної юридичної допомоги соціально незахищеним верствам населення; участь у нормотворчій роботі, надання правової допомоги депутатам, членам виборчих комісій, іншим посадовим особам; проведення студентами роботи у напрямі підвищення правової культури мешканців регіону, в якому діє юридична клініка; вивчення етичних проблем діяльності юриста; б) професійно зорієнтовані: формування і вдосконалення професійних навичок юриста, закріплення і використання у практиці набутих теоретичних знань; виховання почуття професійного обов'язку і відповідальності за виконувану роботу; удосконалення форм і методів навчання студентів юридичного факультету; в) науково зорієнтовані: підготовка методичних посібників, матеріалів, інших публікацій з питань практичної юридичної освіти; розвиток міжуніверситетського, міжрегіонального і міжнародного співробітництва з подібними установами.

Предметом навчального курсу з основ юридичної клінічної практики є наукові та нормативні положення про організацію юридичних клінік, методи юридичної клінічної практики. Реалізація змісту навчального курсу здійснюється у таких напрямках: 1) безпосередня участь студентів у наданні безкоштовної юридичної допомоги незахищеним верствам населення, роботі зі зверненнями громадян; 2) участь студентів у процесі укладання правових документів, підготовки і правової експертизи законопроектів, актів правозастосування, узагальнення матеріалів правозастосувальної практики; 3)

освоєння студентами змісту теоретичних тем навчального курсу „Основи юридичної клінічної практики”, виконання самостійних практичних завдань, семінарських занять [2, с. 78-79].

Роботу студентів у юридичних клініках контролюють викладачі, які мають досвід у практичному застосуванні права. Вони допомагають студентам отримати практичний досвід, забезпечують компетентне та професійне уявлення про юридичну клінічну допомогу з боку клієнтів. Крім того, студенти відвідують лекційні та семінарські заняття, на яких вивчають законодавство і процедури, необхідні для роботи в юридичній фірмі та представництві в суді. На таких заняттях вони обговорюють етичні та практичні питання, які виникають в процесі роботи клініки. Студенти отримують завдання з читання і аналізу правової літератури, в тому числі і чинного законодавства, які потім обговорюються на семінарських заняттях.

Елементами змісту навчального курсу є наукові знання про систему права в Україні та загальні компетенції. Наукові знання необхідні для підготовки юристів до професійної діяльності: збір нормативної і фактичної інформації, необхідної для реалізації правових норм; аналіз юридичних норм і правових відносин, що є об'єктами професійної діяльності; аналіз правозастосувальної практики; обґрунтування і прийняття рішень, пов'язаних з реалізацією правових норм; укладання відповідних правових документів; забезпечення реалізації актів застосування права; забезпечення законності правопорядку, здійснення правової просвіти широких верств населення; уміння тлумачити і використовувати закони, нормативні правові акти, забезпечувати дотримання чинного законодавства в діяльності державних органів, фізичних і юридичних осіб; юридично правильно кваліфікувати факти і обставини; розробляти документи правового характеру, проводити правову експертизу нормативних актів, давати юридичні консультації; складати процесуальні документи, необхідні для вирішення справи; систематично підвищувати юридичну кваліфікацію, вивчати законодавство і практику його застосування, орієнтуватися в фаховій літературі. Компетенції загальні: володіння професійною етикою, правовою і психологічною культурою; прояв поваги до закону і соціальних та громадянських цінностей правової держави; висока моральна свідомість, гуманність, тверді моральні переконання, почуття професійного обов'язку, відповідальність за долі людей і доручену справу, принциповість і незалежність в забезпеченні прав, свобод і законних інтересів особистості, її соціального захисту.

Освоєння навчального курсу передбачає вироблення у студентів професійно цінних практичних навичок: планування діяльності, організації робочого часу і місця, діловодства, підготовки і проведення публічних виступів, обліку і звітності юридичної документації, управління і контролю за виконанням рішень, роботи з оргтехнікою, правовими базами даних, встановлення професійних контактів, роботи в колективі, представлення інтересів клієнтів, використання альтернативних способів розв'язання суперечок.

Висновки дослідження і перспективи подальших розробок у цьому напрямі... Отже, викладене вище доводить, що в Україні впровадження юридичної клінічної освіти урегульоване на рівні законодавства, передбачає освоєння студентами теоретичних аспектів через уведення у навчальні плани і програми відповідного навчального курсу, практичне включення в реальну правову ситуацію через відкриття і забезпечення функціонування юридичних клінік у структурі університетів. У своєму розвитку юридична клінічна освіта пройшла чотири етапи: становлення (80-і рр. XIX – перші десятиліття XX ст.), коли не було визначено організаційної структури, ініціаторами були викладачі-юристи, а сутність і завдання юридичних клінік визначалися за аналогією з медичною практикою студентів; другий етап розвитку юридичної клінічної освіти (20–60-і рр. XX ст.) у контексті реалістичного руху юристів, представники якого вимагали узгодити юридичну підготовку з вимогами індустріальної революції (на прикладі університетів США, Канади, Великої Британії, Австралії); третій етап (70 – 90-і рр. XX ст.) характеризувався розробкою методології і правил роботи юридичних клінік в країнах Європи і США, змінами в адмініструванні діяльності таких клінік, відкриттям перших юридичних клінік в Україні; сучасний етап розвитку юридичної клінічної освіти характеризується соціальною спрямованістю існуючих навчальних програм юридичної освіти, створенням міжнародних об'єднань і асоціацій, які координують роботу юридичних клінік, сприяють правовій просвіті населення і контролюють дотримання прав людини. Установлено, що цілі юридичної клінічної освіти передбачають соціальне, професійне і наукове спрямування педагогічного процесу у вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку за напрямом „Правознавство”. Складовими елементами змісту навчального курсу є наукові знання про систему права в Україні та загальні, практичні професійні компетенції.

Дана стаття не вичерпує усіх аспектів організації юридичної клінічної освіти. Подальшого наукового обґрунтування потребують питання правового регулювання діяльності юридичних клінік, проведення відповідних компаративних, соціально-педагогічних досліджень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Артемова А. Г. Проблема совершенствования общего и профессионального становления личности студентов юридических вузов / А. Г. Артемова // Актуальные проблемы совершенствования работы с кадрами правоохранительных органов. – М. : Право, 2004. – С. 143–150.

2. Байков А. В. Юридическая клиника: опыт практического обучения юристов / А. В. Байков. – Санкт-Петербург : Равена, 1999. – 366 с.
3. Гольмстен А. Х. Участие представителей юридической науки в отправлении гражданского правосудия / А. Х. Гольмстен // Журнал Министерства народного просвещения. – 1905. – № 4. – С. 122.
4. Гордон Гарді. Піонери в правовій освіті населення (Визначаючи майбутнє: нові напрямки в наданні юридичних послуг) / Гарді Гордон. – Мюнхен : Група правових дій, 1995. – С. 2–13.
5. Єлов В. А. Формування окремих професійних навичок юриста роботи з клієнтом у студентів юридичних факультетів / В. А. Єлов. – Луцьк : Вежа, 2004. – 72 с.
6. Люблинский А. О „юридических клиниках” / А. Люблинский // Журнал Министерства Юстиции. – 1901. – № 1. – С. 175–181.
7. Мейер Д. И. О значении практики в системе современного юридического образования / Д. И. Мейер. – Казань, 1855. – С. 42.
8. Сміт Р. Старе вино в нових пляшках: права людини, безкоштовна юридична допомога і нова Європа / Р. Сміт // JUSTICE Journal. – 2005. – № 2. – С. 57–72.
9. Рекомендації Міністерства освіти і науки України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mivosvit.niit.kiev.ua.

Анотація

А.А.Поляков

Юридическое клиническое образование: исторический опыт и современность

В результате анализа широкой литературной базы в статье раскрыт вопрос истории становления юридических клиник в отечественных и зарубежных высших юридических учебных заведениях, выделены этапы развития клинической практики как формы обучения, конкретизированы цели и элементы содержания юридической клинической практики. Указано, что главная функция юридической клиники в системе непрерывного профессионального образования состоит в правовом просвещении населения, обучении молодежи навыкам следовать нормам права, решать конфликты путем достижения компромисса.

Ключевые слова: правовая практика, профессиональное образование, юридическая клиника, непрерывное образование юристов.

Summary

A.O.Polyakov

Law Clinical Education: historical Experience and the Present Days

On the basis the analysis of great number of literature the problem of law clinics history formation in domestic high school is revealed; the stages of clinical practice as studying practice developing are pointed out; the targets of law clinical practice are concretized. It is stated that the main destination of the law clinic in the system of continuous professional education is population law teaching, youth teaching for sticking law norms, determination of conflicts by finding the compromise.

Key words: law practice, professional education, law clinic, continuous education of lawyers.

Дата надходження статті:

„22” вересня 2010 р.

УДК 37.035.4

Л.Й.ПУЛАТОВА,

*кандидат філологічних наук
(м.Хмельницький)*

Мовна особистість учителя: комунікативна компетенція та мовленнєва поведінка

У статті досліджується комунікативна компетенція та мовленнєва поведінка вчителя як фактори творення його мовної особистості. Аналізується дискурс, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр як категорії мови у спілкуванні.

Ключові слова: комунікація, компетенція, дискурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Мовна освіта ХХІ століття зорієнтована на формування національно мовної особистості, здатної вільно і комунікативно доцільно спілкуватися в різних сферах суспільного життя, створювати необхідні умови для обміну інформацією.

Термін „мовна особистість” увійшов у вжиток нашої мови у кінці ХХ – на початку ХХІ століть. У „Словнику-довіднику з української лінгводидактики” мовна особистість – це „такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає мовознавчі поняття і відповідні правила), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку” [9, с.85]. Мовна особистість – це поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності [10, с.93]. Ю.М.Караулов визначає мовну особистість як „багатошаровий і багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь підготовки до здійснення мовленнєвих учинків різного ступеня складності” [6, с.52]. Структура мовної особистості складається з декількох рівнів:

1) нульовий – вербально-семантичний рівень, де в якості одиниць фігурують окремі слова; відношення між ними охоплюють усі граматико-парадигматичні, семантико-синтаксичні й асоціативні зв'язки, сукупність яких утворює єдину „вербальну сітку”;